

AZ UTÁNNYOMÁS ELTILTÁSA MAGYAR- ORSZÁGON.

A szerzői jog jóformán egyidős a könyvnyomtatással; mihelyt az új iparág anyagiakban is lemérhető értéket adott az írásműveknek, szükségessé vált azoknak jogi védelme. Az első századok azonban a nyomdásznak és nem az íróknak a jogait védték: a fejedelmek s a városok felhasználták a monopólium középkori eredetű jogrendszerét és a határaikon belül működő könyvnyomtatóknak kizárólagos iparűző kiváltságot biztosítottak. De a nyomdászat elterjedésével megszaporodott a nyomdák száma s ekkor a műhelyek védelme helyett át kellett térni a nyomdatermékek védelmére. Velence már 1486-ban nyomtatási privilégiumot adott Sabellicus velencei történetére, azaz 500 dukátnyi büntetés terhe mellett eltiltotta annak utánnyomását.¹ A meghatározott művekre szóló nyomda-privilégium lassanként egész Európában elterjedt és hosszú századokon át fennmaradt, pl. a magyar Egyetemi Nyomdának egészen 1850-ig fennállott a cirill-betűs könyvek előállítására jogosító, Magyarországon kizárólagos kiváltsága. A magyar kiadók is gyakran kértek egyes munkákra rendszerint tíz évre szóló privilegium privativum-ot és a XVIII. században jóformán alig mult el év, hogy a nagyobb üzemek, mint LANDERER, PACZKÓ stb. ne nyertek volna a kelandóbb művekre, az ima- és énekeskönyvekre, vallási iratokra és kalendáriumokra, amelyeknek az utánnyomásától joggal tarthatnak, királyi privilégiumot. Maguk a szerzők is szívesen fordultak az uralkodóhoz, így BÉL MÁTYÁS a *Hungaria Nova* c. művének

¹ KOHLER, JOSEF: Urheberrecht an Schriftwerken und Verlagsrecht, Stuttgart, 1906, 32 s köv., 61 s köv. ll. — Továbbá: GNAU, HERMANN: Die Zensur unter Joseph II., Strassburg—Lipce, 1911, 157—66 l. és BIDERMANN—HOCK: Der österreichische Staatsrath, Bécs, 1879, 297—302. l.

tulajdonjogát nemcsak a saját, de gyermekei számára is kérte biztosítani (1742). Az így elnyert kiváltságokat szokás volt a könyvek elején, ritkábban a végén teljes szövegükben lenyomatni.

A királyi kegyet jelentő kiváltsággal szemben a szellemi tulajdon gondolata csupán későn, a XVII. században tűnt fel: Nürnberg már 1633-ban, Lipcse 1674-ben tiltotta el a könyvek szabad utánnomását. De ezek a rendelkezések csak nehezen találtak követőre és az írókra nézve nagy hátránnyal járt, hogy a rendeletek csupán a városok területére bírtak érvénnyel és a sokfelé szétszaggatott német birodalom más részeiben hatástalanok maradtak. A XVIII. századi Németországban az írók a toll fegyverével küzdöttek az utánnomás általános eltiltása érdekében és ebből a küzdelemből maga KANT is kivette részét több munkájával.

A Habsburg-monarchiában MÁRIA TERÉZIA foglalkozott első ízben a szerzői jog kérdésével és 1775 február 11-i rendeletével a „tudományra, nyomdászokra és a kereskedelemre egyaránt káros“ utánnomást eltiltotta. A tilalom csupán a belföldi kiadóknál megjelent művekre vonatkozott, a külföldieket ezután is szabad volt utánnomni. Minden utánnomásra szánt munkát fel kellett terjeszteni a cenzurára, még az esetben is, ha annak első kiadását a hivatali cenzura már engedélyezte. A külföldi munkák közül tilos volt azokat utánnomni, amelyeket a belföldön elkoboztak és a tiltott könyvek jegyzékébe (*Catalogus librorum prohibitorum*) bevezettek; tilos volt továbbá azokat is, amelyek a cenzurán „toleratur“ jelzést nyertek, tehát amik elkobzásra nem kerültek, de a terjesztésüket a hatóság mindenestre igyekezett megátolni.

MÁRIA TERÉZIA kezdeményezését II. JÓZSEF, a nagy újíto folytatta és az ösztönzést hozzá a bécsi Trattnerék nagyarányú vállalkozása adta meg.

TRATTNER JÁNOS TAMÁS, az érdeemes nyomdaalapító (1717—1798) 1780-ban azt kérvényezte, hogy újból lenyomathassa MASCOU neves jogtudósna*k* *Principia juris publici* című művét, amit a bécsi egyetem már hosszabb ideje használt tankönyvként. Az államtanács, a legfőbb hatóság, fenntartotta Mária Terézia régi rendelkezését és általánosan követendő alapelv gyanánt leszögezte: „Trattnernek és mindenkinek másna*k* szabadon meg-

engedendő az ártatlan könyvek utánnnyomása, mint egyszerű negotium.²

TRATTNER élt is az engedelemmel és nyomban két újabb tankönyv utánnnyomására készült: RIEGGER KÁROLY MANÓ egyetemi tanár egyházjogi kompendiumát és SCHMIDT MIHÁLY IGNÁC levéltáros német történetét akarta kihozni. De a két élő és udvari befolyással rendelkező szerző tiltakozott ez ellen. RIEGGER kérényt nyújtott be a hatóságokhoz és ebben az egykorú írók véleményét fejtette ki: Mindegyik szerző — mondja itt RIEGGER — sok munkát és fáradságot fordít munkájára s így annak tulajdonosává válik; az utánnnyomás azonban nemcsak a szerzőt károsítja, hanem a nyomdászt is és az, ilyen körülmények között, aligha vállalná a kiadás költségét. Ezáltal nem csupán a tudományos munka állna meg, hanem a könyvkereskedelem is passzív maradna az állam szempontjából. Meggyőző érvelését az osztrák kancellária is elfogadta és az utánnnyomás ellen szavazott.

Más volt a helyzet SCHMIDT esetében, aki németbirodalmi származású volt és csak nemrég lépett a Habsburgok szolgálatába, műve azonban még a Habsburg-tartományokon kívül, Ulmban jelent meg. Az ő esetében úgy vélekedett a kancellária, hogy a külföldi nyomdaprivilégiumok egyetlen belföldi alattvalót sem kötnek; még azok sem, amelyeket az uralkodó mint császár a Németbirodalomra vonatkozólag adományozott, hiszen Magyar- vagy Csehország független felségjog alatt áll. Az utánnnyomás kérdésében, hirdette a kancellária véleménye, az államnak csupán a saját érdekét kell követni, azaz nem szabad megengedni, hogy a külföldön nyomtatott könyvekért sok pénz kerüljön külföldre. Így akarták még a szellem területére is kiterjeszteni azt a kezdetleges önellátást, amit az egykorú gazdaságpolitikusok minden államban követendő politika gyanánt előírtak.

Egyúttal arra vonatkozólag is kívánt dönteni a kancellária, hogyha egy belföldi nyomdász egy külföldi művet utánnnyom, úgy az mindenki számára tilos, vagy pedig szabad üzlet legyen. A kancellária, az előbbi határozat értelmében, a korlátlan utánnnyomás mellett foglalt állást és véleményét három indokkal támogatta: 1. A kiadó a további utánnnyomás eltiltása esetén

² St. R. 1780: 2186 a bécsi Házi, Udvari és Állami levéltárban.

valóságos privilegium exclusivum-ot nyerne a munkára, a könyv árát szabadon emelhetné, rossz nyomást és papírt használhatna. 2. A szabadverseny viszont használna az irodalmi életnek, mert hiszen az a kiadó jut majd nagyobb haszonhoz, aki jó és szép könyveket ad. 3. Végül pedig az államnak még mindig fennmarad az a joga, hogy érdemes könyvkereskedőknek privilegium privativum-ot adományozzon.

A kancellária javaslata teljességgel magán viseli a józsefi fiziokratizmusnak, a kor általános gazdasági irányzatának, a jegyeit. Erre mutat a szabadverseny pártolása a nyomdaiparban és ugyanakkor az a törekvés, hogy a könyvbehozatalt csökkentésék és könyvekért minél kisebb összeg vándoroljon idegen államokba. A nemzeti vagyonosodás kérdésének akarták alávetni a szerzői jogot és HATZFELD gróf, az államtanács tagja, nyíltan kifejtette, hogy az állam haszna fontosabb a külföldi kiadónál s ebből a szempontból kell az utánnomások dolgát kezelni. Az uralkodó is elfogadta a kancellária előterjesztését, engedélyezte az utánnomást, de azzal a hozzátoldással, hogy SCHMIDT művét csak akkor adhatja ki TRATTNER, ha ehhez a szerző engedélyét is megszerzi.³

A hatóságok felfogása szerint pusztán anyagi kérdés lett a szerzők szellemi tulajdonjogából, negotium vagy commercium. A főbb hivatalnokok szinte versenyeztek egymással a materialista felfogás dolgában s a könyvek nyomását az állam haszna szerint akarták irányítani. Egyes üzletemberek a maguk javára használták ki ezt az irányzatot, így mindjárt TRATTNER, akinek osztrák és magyar műhelyeiből az egész korszak során a legtöbb utánnomás került ki. Sikereitől elkapatva azt kívánta a manheimi SCHWANN FRIGYES KERESZTÉLYTŐL, hogy német szótárából nyomasson 1000 példányt TRATTNER névvel és ennek ellenértéke fejében más, TRATTNERNÉL megjelent szótárakat fogadjon el; ellenkező esetben pedig ő fogja bécsi műhelyében utánnomni a művet. SCHWANN feljelentette TRATTNERT és a bécsi cenzúrabizottság jogtalannak és megakadályozandónak tartotta TRATTNER követelését. Ám ez alkalommal REISCHACH államtanácsos fogta a bécsi kiadó pártját, azzal érvelvén, hogy biztosítani kell számára az utánnomás szabadságát, „mivel Hollandiában és

³ St. R. 1781: 59.

Svájcban a legtöbb, Franciaországban megjelent könyvet utánnyomják s mindegyik országnak arra kell tekinteni, hogy bennartsa azt a pénzt, ami ilyen árukért az országot elhagyja". Így TRATTNER ismét engedélyt nyert az utánnyomásra.⁴

A felsőbb hatóságok következetesen érvényesítették a fiziokrata gazdasági rendszer szabadságelvét a könyvnyomtatásban és a felvilágosodás korában merev elvszerűséggel kezelték ezt az irodalmi kérdést. Ugyanolyan jogszabályt akartak az utánnyomásra alkalmazni, mint a gyáripari eljárások vagy a manufaktúrák titkainak védelmére, amelyek közül a külföldiek ellesését és itthon való bevezetését az állam egyenesen támogatta, míg a belföldi eljárások utánzását privilégiumokkal védte. Viszont a kultúrpolitika irányítására rendelt alsóbb hatóság, a tanulmányi bizottság (Studienhofkommission) következetesen az írók s kiadók pártját fogta és felfogása megegyezett a ma is általános nézettel. Felfogását több alkalommal kifejtette s legbővebben akkor, amikor TRASSLER troppai könyvkereskedő több munka, köztük néhány belföldinek az utánnyomására kért engedélyt. A tanulmányi bizottság ismételten javasolta, hogy az utánnyomás, ha már nem is az egész Németbirodalomban, de legalább az osztrák tartományokban tiltassék el és javaslatát ma is korszerűen indokolta meg a következőkben: 1. A munka a szerző tulajdona. 2. A szerző nem kaphat első kiadójától illő tiszteletdíjat, ha annak az utánnyomástól kell félnie. 3. Az első kiadó a szerző jogutódja és jogosan élvezi az anyagi hasznot. 4. Az utánnyomás dolgát helytelenül hasonlítják össze egy másik manufaktúra utánzásával, mert ez utóbbinál csupán mechanikus és nem szellemi kézimunkát utánoznak. 5. Az utánnyomás aláássa a kereskedelmi hitelt és a jóhiszeműségét és megakadályozza a jó munkák létrejöttét; végül pedig 6. nemcsak a kiadóra, hanem a szerzőre is káros, mert így a tudósok és írók nem tudnak megélni.

A felsőbb hatóságok ez alkalommal sem osztották a tanulmányi bizottság véleményét. A kancellária ítélete szerint az csupán a tudományos-irodalmi szempontokat veszi tekintetbe, már pedig az uralkodónak egyéb szempontokat is kell mérlegelni. Nyomban szembeszállt azzal a felfogással, amely szerint

⁴ St. R. 1783: 511.

„minden utánnyomás tolvajlás“ és a következőképpen cáfolta: 1. A munka minden egyes vásárlója korlátlan tulajdonjogot nyert a műre. 2. A nyomdai privilégiumok léte is megerősíti azt a tételt, hogy szabad a műveket újra kiadni. 3. A szerzőtől és az első kiadótól senki sem vitatja el az anyagi tulajdonjogot és így a hasonló anyag, az új kiadás elkészítése sem lehet lopás. 4. Általánosan megengedett minden újonnan feltalált, nyilvánosan eladott dolog utánzása. 5. A szerzőnek van ugyan szellemi tulajdonjoga a munkára, de ez elvész azáltal, hogy művét közzéteszi. A szerző tulajdonjoga már csak azért sem lehet örökös, mert akkor sem második kiadás, sem fordítás nem jöhetne létre. Bizonyos, hogy az utánnyomás által anyagi károsodás éri szerzőt; ám ezt meg lehetne előzni azzal, javasolja a kancellária, ha a császár megtiltaná, hogy bármilyen, Németországban nyomott könyvet 10 éven belül az örökös tartományokban, sőt, amennyiben a császár jogköre ilyen irányú rendelkezést lehetővé tesz, egész Németországban utána nyomjanak. Hogy pedig ebből a rendeletből kifolyólag semmilyen anyagi károsodás ne érje a Habsburg-tartományokat, javasolja a kancellária, hogy akadémiák, kitüntetések, kegydíjak és hivatalok által édesgesse magához a császár Németország széplelkeit, hogy Bécset ezáltal az egész birodalom fejévé tegye.

A bécsi Weimar gondolatának a felvetése kevésbé hatotta meg a száraz II. JÓZSEF-et és továbbra is hűen kitartott etatisztikus felfogása mellett, amely a szellemi kérdéseket is csupán az állam szemszögéből bírálta el. Továbbra is fenntartotta az utánnyomás szabadságát és így okoskodott: „Mihelyt mind a hercegek és köztársaságok közösen végrehajtják ezt az itt előterjesztett, a nyomorgó írók számára bizonyosan méltányos korlátozásokat, úgy nem én leszek köztük az utolsó; de addig nem akarok a talán egyedüli lenni, aki eltilt egy az alattvalói és könyvnyomdászai számára előnyös kereskedést csak azért, hogy őt a költők megénekeljék. Maradjon meg tehát a külföldi könyvek utánnyomása, amíg az általános egyetértés boldog ideje el nem érkezik.“⁵

Így merült fel a szerzői jog nemzetközi rendezésének a gondolata, de a megvalósítására még majdnem egy évszázadot kel-

⁵ St. R. 1784: 1569.

lett várni. Az utánnymomás szabadságát II. JÓZSEF mindvégig fenntartotta és attól csak indokolt esetben, valláspolitikája vagy pedig magának a nyomdaiparnak az érdekében tért el. Így amikor a pozsonyi PACZKÓ-nyomda újból kiadta a református katekizmust, a református kuratórium az uralkodó elé járult kérvényével és annak betiltását kérte. JÓZSEF nemcsak hogy eleget tett a kérelemnek, hanem 1787 augusztus 7-én általános érvényű rendelettel intézkedett a tolerált vallások szimbolikus műveinek kiadására vonatkozólag. Eszerint a szimbolikus művek utánnymomása a tolerált vallások egyházi előjáróit illeti és mint azoknak a tulajdona kezelendő; tehát ha egy kiadó egyházi engedély nélkül ilyen művet utánnymomna, ugyanolyan büntetésben részesüljön, mint a belföldi művek engedély nélküli utánnymomója.⁶ Nyilvánvaló, hogy ennél a rendeletnél nem jogi szempontok vezették az uralkodót, hanem a protestánsok vallási szabadságát akarta ezáltal is teljesebbé tenni és toleráns valláspolitikáját e téren is keresztülvinni.

Arra is ügyelt a hatóság, hogy az utánnymomás szabadsága ne válhasson visszaélések forrásává és a szabadságból keletkező üzleti verseny ne adhasson alkalmat silány munkák kiadására. Ugyancsak a PACZKÓ-nyomda adta ki az új törvényszéki rendtartást (*Novus justitiarius ordo pro tribunalibus et foris judicariis Hungaricis*), amelybe azonban igen sok hiba csúszott be. A hatóságok nem késtek példás büntetéssel illetni a felületes nyomdászt: az utánnymomat árusítását mindaddig megtiltották, amíg azt minden hibától meg nem tisztítja; kötelezték PACZKÓT arra is, hogy a már eladott hibás példányokat jóra becseréljék, végül pedig az ítéletet a hírlapokban is közzétették.⁷

II. LIPÓT, az utód, már teljességgel más szempontok szerint foglalkozott a szerzői jog kérdésével és alig néhány hónappal az uralom átvétele után, 1790 júliusában elővette ezt az ügyet. LIPÓT ugyanis már a reakciót képviselte és meg akarta akadályozni a politikai szempontból „rossz” könyvek elterjedését, amelyek II. JÓZSEF toleranciájának idején nagy számmal jelentek meg. Ebben a törekvésében nemcsak a megszigorított cenzúrát, hanem az utánnymomás általános eltiltását is fel akarta

⁶ Helyt. tan. Rev. libr., 1787, f. 1., p. 94 az Országos Levéltárban.

⁷ Rev. libr. 1786, f. 12., p. 12.

használni. De mivel a jogi helyzet és a császárok németországi hatalma mit sem változott, többszöri próbálkozása után is kénytelen volt mindent a régiben hagyni, azaz a belföldi művek utánnyomása ezután is tilos, a külföldieké pedig megengedett volt.⁸

Az 1775-i és 1781-i rendezés jogszerint csupán az osztrák tartományokra vonatkozott, de Magyarország közjogi csonkagsága folytán érvényük tovább terjedt oda is, ahová eredetileg nem szánták. Magyarországon a XVIII. század elejétől fogva gyakran találkozunk a régen megjelent s elfogyott művek utánnyomásával, ez 1775 után is előfordult és a bécsi TRATTNER utánnyomatait jelentős példányszámban vásárolta az ország.⁹ De a kezdetleges magyar irodalmi viszonyok mellett is rövid idő múlva szükségesnek mutatkozott az utánnyomás rendezése.

TAKÁCS ÁDÁM gyóni református pap 1793-ban panasszal járult a magyar helytartótanács elé. Ebben előadta, hogy PACZKÓ FERENC pesti nyomdásznál beszédeinek egy gyűjteményét adta ki,¹⁰ amiből most a második kötetet is közre akarja bocsátani. Csakhogy PACZKÓ most már nem vállalkozik annak kiadására, mert közben híre terjedt, hogy a pesti LANDERER MIHÁLY utánnyomatot akar belőle készíteni. Ennek eltiltását kérte.

TAKÁCS kérvénye zezugos utat futott be a főhivatalok közt, amelynek a során az osztrák hatóságok éppúgy véleményezték, mint a magyarok. A bécsi kamara azt kívánta, hogy kölcsönösség álljon fenn az utánnyomás tekintetében a magyar és az örökös tartományok között; azaz valamelyik Habsburg-tartományban megjelent könyvnek az utánnyomása a magyar és német tartományokban egyaránt tilos legyen, míg a külföldieké szabadon álljon. A magyar kancellária, a legmagasabb magyar kormányzék és a magyar érdekek legfőbb védője, nyomban kifejtette, hogy az 1781-i rendelet a magyar kancellária közreműködése nélkül jött létre, hatályát kifejezetten sohasem terjesztették ki Magyarországra és ott ki sem hirdették. Ezért, hangsúlyozza közjogi szempontból a kancellária, Magyarországra

⁸ St. R. 1790 : 2492; 1791 : 4893; 1792 : 301.

⁹ TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: A szerzői tulajdonjog és az alányomtatók, MKSzemle, 1938, 158—60. l.

¹⁰ Halotti huszonöt prédikációk, Pest és Pozsony, 1790—96, hat darab. (I. Pest, 1790, II—IV. Pozsony és Pest, 1792, 1794—96, I. és II. darabnak van második kiadása is, Pest, 1795.) Itt nyilván az első darabról van szó.

nézve most kell elsőízben dönteni a viszonyosság kérdésében. Egyébként szembehelyezkedik a bécsi kamara véleményével és a független magyar jogból kifolyólag azt hirdeti: „Magyarország jóllehet ugyanazon uralkodó alatt áll, mégis a német tartományoktól független ország és ezért a kérdéses kölcsönösség úgy határozandó meg, hogy az örökös tartományok és a magyar királyság között az utánnyomás szabad és megengedett legyen.“

Az államtanácsban IZDENCZY, a magyar tanácsos, támadta meg elsőnek a magyar kancellária álláspontját, azt fejtegetvén, hogy a magyarok mindig csak akkor beszélnek közjogi szempontjaikról, amikor anyagi hasznot remélnék belőle. Az uralkodó természetesen a bécsi kamara álláspontját fogadta el s bevezette a reciprocitást. Már novemberben megjelent a helytartótanács körlevele, amely Magyarországon is eltiltotta az utánnyomást; azonban itt is szabad volt a már elfogyott vagy az iskolai könyveket újra kiadni és szabad volt a szerző írásos engedélye alapján, továbbá a külföldön megjelent műveket utánnyomni; azonban az örökös tartományokban megjelent művek nem tekinthetők külföldieknek.¹¹

TAKÁCS ÁDÁM panaszára a hatóságok azon korban szokatlanul gyorsan hoztak döntést s bizonyára azért, mert időközben VÁLYI ANDRÁS, a pesti egyetemen a magyar nyelv tanára, hasonló panasszal állt elő. VÁLYI még 1793 elején kiadott egy idegenek számára írt, latin- és németnyelvű magyar nyelvtant meg egy hozzávaló chrestomathiát.¹² De az év második felében SZALLER GYÖRGY, a magyar nyelv tanára a pozsonyi gimnáziumban közrebocsátott két hasonló munkát,¹³ amelyekben VÁLYI a saját műveinek új lenyomatát vélte felfedezni. Panasszal fordult tehát a helytartótanácshoz és erkölcsi, valamint anyagi elégtételt kért.

Kétségtelen, hogy SZALLER nyelvtana módszerében és felépítésében teljességgel VÁLYIÉT követi, csupán azt bővíti s helyen-

¹¹ St. R. 1793 : 4460, 4721 és Helyt. tan. Rev. Libr., 1793, f. 1., p. 87 és 206.

¹² Fundamenta linguae Hungaricae — Grundlinien der ungarischen Sprache, Pressburg, 1793, névtelenül és A magyar nyelvnek könnyen és hasznosan lehető megtanulására vezető rövid ösvény, Pest, 1793.

¹³ Hungarica grammatica — Ungarische Sprachlehre, Pozsony, 1793 és Külömbféle példázatok és oktatások, Pozsony, 1793.

ként szinte szószerint egyezik vele. A magyar olvasókönyvében pedig a 48. laptól a 128-ig szóról szóra lenyomtatta VÁLYI művét, azzal a különbséggel, hogy a magyar szöveget magyarázó lábjegyzetek, amelyek VÁLYINÁL csupán latinul találhatóak, SZALLERNÁL németül is előfordulnak. A 94—121. oldalak között sok önálló betoldás található, de egészben véve ez is VÁLYIRA hasonlít. Azt kell tehát mondanunk, hogy SZALLER nem utánnyomta, hanem plagizálta VÁLYI munkáját. Csakhogy az a kor, amely az írói önállóságra keveset adott, nem ismerte a plágiumot, a szerzői jogban sem gondolt annak megakadályozására, úgyhogy VÁLYI csupán utánnyomás címén ítéltethette el ellenfelét.

Amíg kérvénye a hatóságok lassan megszülető döntésére várt, megindult kettejük között az irodalmi csata. A *Magyar Hírmondó* 1793 december 6-i számában a VÁLYI vezetése alatt álló *Magyar Társaság* egyik tagja hívta fel a közönség figyelmét SZALLER plágiumára és ítélte el annak eljárását. Néhány nappal utóbb a magyar szellemi élettel egyébként is gyakran foglalkozó *Österreichischer Merkur*-ban (a december 14-i számban) jelent meg, bizonyára magyar ember tollából, egy hosszabb cikk, amely megismételte a *Magyar Hírmondó* vádját és igen éles hangot ütött meg SZALLERREL szemben. A pozsonyi professzor sem késett a válasszal. Már január 1-én egy külön kis kötetet adott ki, a két cikkre való tekintettel magyarul és németül,¹⁴ amelyben az ellene emelt vád alól akarja tisztázni magát, de ehelyett inkább a személyeskedés terére viszi át a küzdelmet.

Időközben a magyar hatóság is meghozta ítéletét. Elismerte, hogy SZALLER nyelvtana utánnyomatnak tekintendő, csakhogy ez tankönyv és a tankönyvek utánnyomása megengedett. Magyar olvasókönyvének a nagyobbik része is utánnyomat, ezért ennek további terjesztését eltiltották; az anyagi kártérítéssel pedig a rendes bíróság elé utasították VÁLYIT.¹⁵ Tehát az utánnyomás kérdésének a rendezése, ez az első lépés a magyar szerzői jog kialakítása felé, már a plágiummal szemben is megvédte, legalább bizonyos mértékig, az írókat.

Ez a jogrendszer csak biztonságosabbá vált azáltal, hogy a kormány kevéssel utóbb, szintén egy adott esetből kifolyólag,

¹⁴ Istók Debretzenbe, Pozsony, 1-ső január 1794, és Der neue Eulenspiegel. Ein Neujahrs-Geschenk, Pressburg, den 1-sten Jänner 1794.

¹⁵ Rev. Libr. 1793, f. 1., p. 218.

a réznyomatokra is kiterjesztette az utánnymás eltiltását, megtiltván „az örökös tartománybeli művészeknek, hogy ugyanazon rajzokat ugyanazon formátumban előállítsák vagy másolják”.¹⁶ Bár ez a rendelet is, mint az 1775. évi első, kifejezetten csupán az örökös tartományok művészeiről szólt, alkalomadtán Magyarország területén is alkalmazást nyert.

Irodalmunk szempontjából kétségtelenül az a legfontosabb kérdés, hogy ezek a hivatalos intézkedések elősegítették-e a magyar irodalom fejlődését vagy sem. A kormány célja kétségtelenül az volt, hogy a magyar irodalom és a szellemi élet mozgását megnehezítse. Világosan mutatja ezt két rendelete, amelyek a kiadói jogot érintik. 1793-ban, nehogy a „rossz könyvek” továbbra is terjedjenek, ismételten utasították a magyar törvényhatóságokat, hogy ne engedjenek cenzurái engedély nélkül könyveket kinyomatni és hogy ezt nehezebb legyen kijátszani, elrendelték, hogy minden könyvön kötelező legyen feltüntetni a nyomdász nevét. Öt esztendővel később pedig a király megtiltotta, hogy belföldi szerző, a cenzúra kikerülése céljából, külföldön nyomtathassa művét.¹⁷

Mindezek az intézkedések már az 1790-es évek reakciójából fakadtak, amely a forradalom csíráit vélte mindenütt felfedezni és amely egyformán ellenségének tekintette a francia forradalmat, a magyar rendi alkotmányt és a magyarnyelvű irodalmat. Politikai és kultúrpolitikai intézkedéseivel valóban hosszú időre sikerült megbénítania a magyar szellemi életet. 1793 után, amint az TRÓCSÁNYI idézett összeállításából kitűnik, valóban megcsapantak az utánnymások Magyarországon, bár egészen el nem tűnhettek. A cenzúra akadékoskodása nagy mértékben megnehezítette ezeknek a létrejöttét is. Így amikor DUGONICS ANDRÁS híres GYÖNGYÖSI-kiadását sajtó alá készítette, a cenzúra néhány versszakot kihagyásra ítelt, jóllehet a GYÖNGYÖSI-művek már mind keresztülmentek a cenzúrán és akkor teljes egészükben engedélyeztettek. A szerzői jog kérdése ez alkalommal fel sem

¹⁶ St. R. 1794 : 350.

¹⁷ Rev. Libr. 1793, f. 1., p. 12, és St. R. 1798 : 3465. Érdekes, hogy ez utóbbi rendeletről még 35 évvel utóbb is azt mondták a hatóságok, hogy Magyarországon kevéssé ismert, v. ö. MKSzemle, 1940, 78—9. 1.

merült, hiszen itt régi, többször kiadott s elfogyott műről volt szó, amelynek új kiadását a rendeletek engedélyezték.¹⁸

Amíg az irodalmi értékű magyar művek kiadása ilyen bajlódással járt, addig a nagy TRATTNER cég minden különösebb akadály nélkül készíthetett utánnymást a maga irodalmilag kevésbé értékes kiadványaiból. Úgy látszik, a TRATTNER-háznál bevett szokás volt, hogy a bécsi vállalat a sikerrel biztató kiadványaiból utánnymatokat készített a pesti vállalat jelzésével, így egy 1800-ból származó hivatalos irat egyszerre két ilyen munkát is említ.¹⁹

A magyar nyomdászat és könyvkiadás fejletlenségének kell betudni, hogy a szomszédos Ausztriával, ahol pedig olyan sok magyarnyelvű vagy magyarvonatkozású kiadvány jelent meg, alig támadt jogi per az utánnymásokkal kapcsolatban. Egy emberöltőnek kellett elmúlni, amíg az első ilyennek a nyomára bukkanunk.

1829 októberében SCHICK JÁNOS, a *Wiener Zeitschrift für Kunst, Literatur, Theater und Mode* kiadója feljelentést tett WIESEN FERENC, a budai *Spiegel* szerkesztője ellen, amiért az lapjának mellékleteként a *Wiener Zeitschrift* divatlapjait adja utánnymásban, még hozzá már 1828 júliusa óta. A feljelentés a különböző hatóságok szokásos útját járta be, csakhogy a hatóságok véleménye még ekkor sem volt egységes és határozott az utánnymás dolgában. A magyar helytartótanács WIESEN pártját fogta, hangsúlyozván, hogy SCHICKnek nincs kizárólagos privilégiuma divatképeinek a kiadására, azt tehát mindenki utánozhatja, amint mindegyik újságíró is tetszés szerint felhasználhatja egy másiknak a cikkét. Viszont a rendőrminisztérium az osztrák szerkesztő mellett nyilatkozott; a magyar kancellária, közjogi okokból, vitatta az 1794 évi, a réznyomatok eltiltásáról szóló rendelet érvényességét és hangsúlyozta, hogy a Magyarországon egyedül érvényes 1793 évi rendelet csupán a könyvek utánnymását tiltotta el. Még a legmagasabb birodalmi hatóság, az

¹⁸ Rev. Libr. 1796, f. 1., p. 6, 36, 42, 43, 64, 66.

¹⁹ Anweisung zum Mignaturmahlen, Pest, 1800, Nachdruck der Wiener Auflage és Sagen der ungarischen Vorzeit, Nachdruck. Lásd Rev. Libr. 1800, f. 4., p. 65.

államtanács kebelén belül is élénk vita keletkezett, amíg végre a királyi határozat megszülethetett. Ez az 1794-i rendelet értelmében megtiltotta WIESENNEK a bécsi divatlapok utánnyomását; de egyúttal megengedte, hogy a külföldi, pl. párizsi divatlapok mindenki számára szabadon felhasználhatók és utánnyomhatók legyenek.

Az uralkodó még 1829-ben meghozta döntését, csakhogy a hivatal között, ami az akkori bürokrácia mellett nem éppen csodálatos, elveszett az akta. Így a *Spiegel* még majdnem két esztendőn át hozhatta zavartalanul divatlap-mellékleteit, amíg 1831-ben SCHICK újabb sürgetésére az elveszett iratcsomót megkerítették és határozatának érvényt szereztek.²⁰

Ekkor már új és élénk életre ébredt a magyar irodalom s a szerzők jogaival maguk az írók (SCHEDEL-TOLDY FERENC, SZEMERE BERTALAN) kezdtek foglalkozni. A Kisfaludy-Társaság már egy tervezetet terjesztett az 1844-i országgyűlés elé az „irodalmi és művészeti jogok biztosításáról“. A tervezet nem nyert királyi szentesítést és a magyar szerzői jogot csupán a kiegyezés kora iktatta törvénybe.

KÓSA JÁNOS.

²⁰ St. R. 1829 : 3829, 6319.